

NAĐMEĐER: TRAGEDIJA CRNE GORE KROZ ŠEĆANJE NA INTERNACIJU

8.

Kada bi se začulo „Crni“ niko nije smio ni mrdnuti

Piše: **Nenad STEVOVIĆ**, publicista i istraživač crnogorske dijaspore

Za rad na Karpatima birani su fizički najizdržljiviji koji su po teško prohodnoj šumi, velikoj hladnoći i dubokom snijegu šekli drva. Na Karpatima mnogim Crnogorcima trunu kosti, a od preživjelih većina su ostali invalidi. Nehumani uslovi rada su bili i u poljsko-ruskim Pripjatskim močvarama na istočnom frontu, preko kojih su, u nedostatku druge vrste transporta, na stotine logoraša prenosili teret na svojim leđima. Surova močvara je progutala i mnoge Crnogorce

Na Karpatima su mnogim Crnogorcima istrulile kosti, a od preživjelih većina su ostali invalidi. Nehumani uslovi rada su bili i u poljsko-ruskim Pripjatskim močvarama na istočnom frontu, preko kojih su, u nedostatku druge vrste transporta, na stotine logoraša prenosili teret na svojim leđima. Surova močvara je progutala i mnoge Crnogorce



Kupaonica u Nadmederu, 1915. godina



Ruski zarobljenici u austrougarskom logoru

vić, internirac iz Rovaca: „Velika studen odnela je mnoge živote. Bilo je ljudi koji su se zatrpavali u đubre ne bi li sačuvali živu glavu od gole zime. Smrznutih je bilo na sve strane. Narediše da se ulazi u voz. Putovalo se dugo i mučno do Nadmedera. Logor je bio odmah do željezničke stanice. Bile su tu neke drvene stare barake okružene bodljikavom žicom. Kada smo ušli unutra, onako smrznuti i gladni, popadali smo dolje, čekajući šta će se dalje desiti. Brzo smo primijetili crnog visokog austrougarskog podnarednika. Kada se čulo 'Crni!', niko nije smio mrdnuti, nit cigare zapaliti. Svaki prekršaj kažnjavao je mučenjem. To je bilo najčešće vezivanje za noge i glavačke spuštavanje u bunar. U tom položaju, ostajali su kažnjeni i po nekoliko sati. Tako da su ih često izvlačili mrtve...“

SMRT OD STUDENI

Povratak od Tirola do Nadmedera opisuje Milutin Bulato-



Logoraši su angažovani i na najtežim poslovima prilikom popravki oštećenih željezničkih pruga, tunela, puteva i mostova. Na Tirolskom frontu dopremalo je željeznicom po 1000 logoraša koji su tamo ostajali po 6 mjeseci radeći najteže poslove u zoni italijanske artiljerijske vatre. Žrtve su bile velike

BJEKSTVO

Prinudni rad na Tirolskom frontu je bila i šansa za bjekstvo, pa je „Glas Crnogorca“ (br. 48 od 17.6.1918.) prenio



Prizor iz jednog austrijskog logora Kenigsbruk

sljedeću vijest: „Ovih dana stigla su u Pariz četiri Crnogorca, Bajo P. Jovović iz Bajova Polja, Radivoje R. Radonjić iz Jasenove u Donjoj Morači, Ivan V. Lučić iz Goranskog i Periša V. Vlahović iz Rovaca, koji su bili zaposleni u Tirolu na vojnim radovima. Odlučili su se spasiti morskog im ropstva, rizikovaše svoje glave i sreća ih posluzi, prebjegoše preko granice u Švajcarsku i preko Zeneve zdravo dođoše u Francusku. Čujemo da su još dva

Crnogorca, Miloš Lakićević iz Donje Morače i Matija Dragović iz Gornje Morače, srećno se probili kroz austro-italijanski front i spasili se u Italiju, i da se sada nalaze na ostrvu Liparima“. (Jedan od Crnogoraca koji su uspjeli da pobjegnu iz logora Nadmeder je bio i Sekule Mićin Čukić (1893-1974) iz Trešnjeva kod Andrijevice, koji se 1917. domogao Rusije, odakle je 1919. stigao u Solun, prim. Slobodan Čukić).

Pomoć internircima od crnogorske vlade u emigraciji Mogućnost dobijanja paketa od svojih porodica iz Crne Gore donekle je ublažila glad logoraša. Međutim, to nije bilo dovoljno, pa je pod pritiskom saveznika i međunarodnih organizacija dozvoljeno da paketi sa hranom mogu stizati i iz inostranstva. Otežavajuća okolnost je bila da se paket morao tačno adresirati na pojedinca kome je upućen. Do takvih adresa se moglo doći samo uz pomoć međunarodnog, austrougarskog ili bugarskog Crvenog krsta, a oni su izbjegavali saradnju po tom pitanju. Kada je u Nejiu kod Parizu na Lučindan 1916. godine formiran privremeni Upravni odbor Crnogorskog Crvenog krsta, raspolagao je sa samo 139 adresa interniranih Crnogoraca. Predsjednik odbora je bio vojvoda Simo Popović, a sekretar dr Ivo Jovičević. Odbor je bio vrlo akti-

van u pribavljanju novih adresa i slanju paketa. Za prva tri mjeseca Crnogorski Crveni krst je poslao 2.220 paketa u razne logore. Po propisu koji je donijela crnogorska vlada paketi su bili težine 5 kg i sastojali su se od dva kg hljeba, jednog kg pirinča ili pašte, jedne kutije sardine ili kozerviranog mesa, jedne kutije konzerviranog mlijeka i dva pakovanja duvana. Kao ogranak Crnogorskog Crvenog krsta u Parizu je pod pokroviteljstvom kraljice Milene djelovalo Društvo za pomoć crnogorskim ratnim zarobljenicima. Upravu su vodile princeze Ksenija i Vjera.

ODBOR UNICI

U Nici je 1916. godine zauzimanjem knjaginje Milice, supruge prijestolonasljednika Danila Petrovića, osnovan Odbor za pomoć zarobljenim i interniranim Crnogorcima. Od doniranog novca otvorena je radionica u kojoj su Crnogorke koje su se nalazile u Nici i okolini radile na selektovanju i pakovanju odjeće i hrane. Svake nedjelje dolazila je i knjaginja Milica i lično učestvovala u spravljanju paketa, određenih za otpremanje u Austrougarsku. Prema spiskovima, u kojima su imena zarobljenih i interniranih, svakih osam dana slati su paketi u Nadmeder, Boldogason, Drozendorf, Karlštajn, Kaucen, Mamulu, Nežider i Vajdhoven.

ŽENEVSKA FILIJALA

Odlukom vlade u Nejiu u februaru 1917. godine u Ženevi je formiran komitet Crnogorskog Crvenog krsta kao filijala centrale u Parizu. Za predsjednika je postavljen Simo Marić, narodni poslanik i trgovac iz Kolašina, članovi su bili Ljubomir Radović, trgovac iz Nikšića, Vasilj Popović, student medicine iz Berana i Andrija Prlja, student univerzitetu u Ženevi. Kasnije je dužnost



„Glas Crnogorca“ od 17. juna 1918. prenio je vijest: „Ovih dana stigla su u Pariz četiri Crnogorca, Bajo P. Jovović iz Bajova Polja, Radivoje R. Radonjić iz Jasenove u Donjoj Morači, Ivan V. Lučić iz Goranskog i Periša V. Vlahović iz Rovaca, koji su bili zaposleni u Tirolu na vojnim radovima. Odlučili su se spasiti morskog im ropstva, rizikovaše svoje glave i sreća ih posluzi

predsjednika preuzeo bivši ministar Pero Vučković. Do 1. marta 1917. godine komitet je raspolagao sa 2.585 adresa, od kojih samo 149 za Nadmeder. Ubrzo su crnogorski zarobljenici u Nadmederu između sebe formirali odbor koji je Komitetu u Ženevi dostavljao adrese interniranih u tom logoru. I pored stalnih problema sa nabavkom hrane i dobijanja dozvola od rigoroznih švajcarskih vlasti za izvoz hrane, komitet je do kraja septembra uspio da pošalje 42.840 paketa u logore širom monarhije, od čega je u Nadmeder stiglo 12.742 paketa. Prihodi Crnogorskog crvenog krsta su u najvećoj mjeri poticali od dobrovoljnih priloga filantropa i dobrotvora koji su uvažavali Crnu Goru i crnogorski narod, raznih patriotskih i humanitarnih organizacija i Međunarodnog Crvenog krsta. Prilozi su značajno pomagali i crnogorski iseljenici koji su živjeli u Ševernoj i Južnoj Americi, kao i vlada u Nejiu, shodno svojim mogućnostima. Preko Kraljevskog ministarstva prosvjete prikupljala su se sredstva za „crnogorske đake i studente u zatočenju“, a Glas Crnogorca je redovno objavljivao spisak donatora.

ZLOUPOTREBA

Crnogorski Crveni krst je kraj 1917. godine dočekao bez sredstava i mogućnosti daljeg slanja paketa interniranim Crnogorcima. Inicijativu po tom pitanju, početkom 1918. godine, u potpunosti je preuzeo „Crnogorski odbor za narodno ujedinjenje sa Srbijom i ostalim jugoslovenskim zemljama“ kojim je rukovodio Andrija Radović. Slanje paketa za Crnogorce za njih nije bilo humanitarno, već prevashodno političko pitanje. Srpska vlada ih je podržavala u svakom pogledu, i ubrzo je operativni rad slanja pomoći interniranim Crnogorcima prešao na sekciju Srpskog Crvenog krsta sa šefištem u švajcarskom Bernu. (Nastavlja se)



Groblje u Nadmederu